

NIEUWKOMERS IN GOUDA: DE FAMILIE CARLIER

A.P.C. Carlier, met medewerking van Jan H. Kompagnie

Aflevering 11

Jaques Carlier (1593-1663) en echtgenotes

Woord vooraf

In de eerste aflevering van 'Nieuwkomers in Gouda: de familie Carlier' werd het wedervaren geschetst van Arnoult Carlier en van zijn vrouw, Jannetje Braye. In 1588 was er de juist binnengekomen, min of meer berooide vluchteling, nog dromend over een terugkeer naar zijn geboorteland en steunzoekend bij land- en lotgenoten. Tien jaar later zien we een zelfbewuste vakman, die als een van de meest vooraanstaande plaatselijke drapiers op het punt staat geroepen te worden tot een belangrijke functie binnen de organisatie van de bedrijfstak. Financieel in redelijk goede doen en reeds denkend aan de koop van een eigen woning om daarmee zijn definitieve keuze voor het nieuwe land te bezegelen.

In het midden van het genoemde tijdvak, zeer waarschijnlijk omstreeks juli 1593, werden Arnoult en zijn echtgenote Jannetje, die dan nog temidden van andere Zuid-Nederlandse immigranten in een huisje van het voormalige Magdalenaklooster wonen, verblijd met de geboorte van een zoon, die bij de doop de naam Jaques kreeg toebedeeld. Deze Jaques was zo de eerste echte Noord-Nederlandse mannelijke telg van de Goudse Curlier-familie.

Twee zonen van Jaques, te weten Aernout en Samuel, werden de stamvaders van de twee familietakken, die tot in de Napoleontische tijd vreedig in Gouda samenleefden. Van de 'Samuel-tak' wonen nog steeds nakomelingen met de naam Carlier in Gouda en naaste omgeving. ¹

Een voortvarend begin

Door het ontbreken van een doopboek uit de desbetreffende periode is het eerste teken van het bestaan van Jaques Carlier zijn huwelijksaankondiging. We vinden deze in het trouwboek van de St.-Janskerk, waarin zijn verbintenis met de weduwe Hillege Gerrits vermeld staat. De officiële tekst luidt: 'Jacques Aernoutszn Carlier, jongeman van der Gouwendel Hillege Gerrits, weduw van der Gouw,

beyde ter Gouw woonachtig, getrouwt den 29 Mey Anno 1616'.

Weduwe Hillege (Hillegont) waarschijnlijk twee jaar ouder dan Jaques, had toen reeds een vijfjarig huwelijksleven met de in 1614 overleden zwartverver Jan Blom, 'filius Zeghers, swartverver van Hontschooten', achter de rug. Zij verzorgde vier kinderen, twee van Jan Blom en zijn eerste echtgenote Martijntgen Meys, en twee uit haar eigen huwelijk met genoemde Jan. Het huwelijk van Jaques en Hillege was vrij wel zeker een gearrangeerde verbintenis. Voor werkkraft en leiding in de ververij moest er een opvolger komen. Een bemiddelende rol is wellicht gespeeld door Mahieu de Sitter. Deze Mahieu, in Gouda één van de meest vooraanstaande immigranten, en Jan Blom, evenals Mahieu afkomstig uit het Frans-Vlaamse Hondschoote, waren zeker goede kennissen en waarschijnlijk zelfs huisvrienden. Mahieu en andere betrokkenen zullen Jaques als een uitnemende huwelijkskandidaat hebben gezien. Hij kwam uit het juiste milieu, kende van huis uit het verversvak, en het is zelfs niet onwaarschijnlijk, dat hij al voor 1614 bij Jan Blom werkzaam was. Zeker met een zeventiende-eeuwse instelling, waarbij de economische situatie werd gezien als de belangrijkste factor bij het beoordelen van de kans op een goed huwelijk, was hij een uitstekende kandidaat. Zelf had Jaques wellicht liever een echte jonge blom dan een weduwe Blom gehad en zeker heeft hij moeten wennen aan het onmiddellijke viervoudige vaderschap.

Materieel stond hier echter zeer veel tegenover. De overleden Jan Blom was de man die in 1604 door het Goudse stadsbestuur, bij één van de vele pogingen om de lakennijverheid te bevorderen, aangetrokken was als 'swartverwer'. Dit hield onder meer in dat hij tegen zeer aantrekkelijke voorwaarden in het voormalige Agnietenklooster, grenzend aan de (nog steeds bestaande) kapel, een ruime woning met aangelegen werkplaats kon huren. Jan zal deze kans hebben gekregen op basis van zijn vakkennis, opgedaan in Hondschoote, in de zestiende eeuw één van de belangrijkste centra van een hoog

ontwikkelde textielindustrie. In vergelijking met Arnoult Carlier en andere ververs, -die weinig of geen overheidsondersteuning genoten, verkeerde Jan Blom als protégé in een voorkeurspositie. Hetzelfde gold trouwens voor Gedeon van Heumen, de stadsblauwverver, die bedrijfsruimte had gekregen aan het Nonnenwater, eveneens in een voormalig kloostergebouw.

Het verversvak

Met het aanvaarden van de echtelijke staat nam Jaques ook alle materiële voordelen van zijn voorganger over. Als ongeveer 23-jarige kreeg hij derhalve op zeer gunstige voorwaarden, namelijk 36 gulden huur per jaar, de beschikking over een geheel ingerichte zwartververij, gelegen aan een schone waterloop, een ruim erf met daarop een 'calandermolen' en een loods waarin een 'persoven'. Bovendien was er het bestaande bestand aan klanten in Gouda en daarbuiten. Voor de huisvesting van het gezin was er de genoemde, reeds ingerichte ruime woning. Jaquès had zich geen beter begin kunnen wensen, zeker niet als we er vanuit gaan dat met de materiële welstand de liefde voor Hillege opbloede.

De textielindustrie in Gouda was een verkleinde kopie van de Leidse, zodat we ons aan de hand van de nog aanwezige Leidse voorschriften of 'keuren' en vele 'andere gegevens, ook een goede voorstelling kunnen 'maken van de gang van zaken in de Goudse bedrijven, waaronder uiteraard ook de ververij van Jaques. Uit bewaard gebleven historische gegevens kon nauwkeurig worden vastgesteld dat deze ververij zich naast de Agnietenkapel moet hebben bevonden. Eén en ander werd bevestigd toen bij graafwerkzaamheden in verband met de restauratie van de Agnietenkapel in de jaren 1972 en 1973 de ovens, behorend bij de verfketels weliswaar beschadigd, maar nog zeer goed herkenbaar tevoorschijn kwamen.

Gezien de complete inrichting van het bedrijf van Jaques Carlier mogen we aannemen dat hij een (klein) aantal personeelsleden in dienst had. Hierbij is te denken aan een meesterknecht, waarschijnlijk achtereenvolgens neef Abraham Adriaanszoon Carlier (1584-1637), neef Jan Adriaanszoon Carlier (1597-1644) en later zijn eigen zoon Aernout Jaqueszoon Carlier (1628-1704). Verder waren er wellicht één of meer 'handlangers' en zeker, naar zeventiende-eeuws gebruik, de hulp van echtgenote en kinderen.

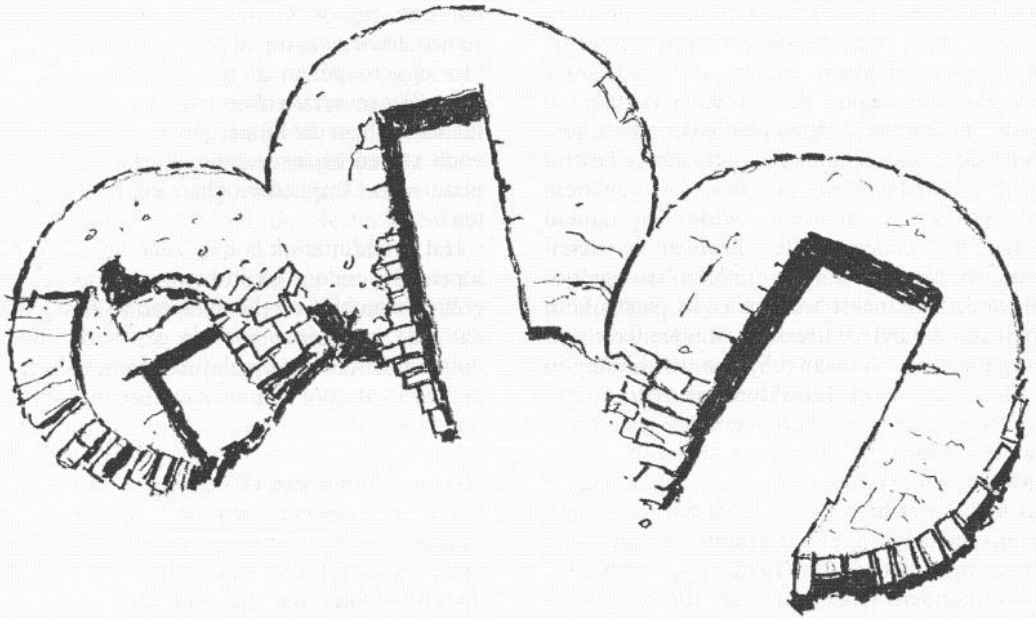
Vijf bewogen jaren

In het jaar 1616 lachte het leven Jaques toe, voorzover men daar in de zeventiende eeuw met al zijn dagelijkse bedreigingen ooit over kon spreken Weliswaar reeds vroeg belast met de gedeelde zorg voor een groot gezin, maar daarnaast in het materiële vlak gezegend met haast alles wat een 23-jarige maar mag wensen. Er zijn redenen om aan te nemen dat in het gearrangeerde huwelijk echtelijke liefde en genegenheid opbloeden, er werden kinderen geboren, waarvan er twee zeer jong stierven. Alleen Lijsbeth, de derde bleef in leven en zal ook de volwassen leeftijd bereiken.

In januari 1620 bleek maatschappelijke erkenning door de magistraat, als hij tezamen met de twee andere geprivilegeerde ververs de ververs-eed aflegt. Daarnaast werd hij beëdigd als schutter en evenals zijn vader benoemd tot vuurschouwer. In het bedrijf was voldoende werk van klanten zowel van binnen als van buiten Gouda, de landelijke economie bloeide als nooit tevoren.

Problemen ontstonden er op een geheel ander gebied. In 1609 was, lang niet met algemene instemming, het Twaalfjarig Bestand in de oorlog met Spanje ingegaan. Dit gaf de godsdienstige fanatici uit de twee groepen, welke in de 'staatskerk' tegenover elkaar stonden, de gelegenheid om redelijk ongestoord enige reeds jaren bestaande meningsverschillen uit te vechten. Het betrof hier de remonstranten en de contra-remonstranten, ook wel genaamd 'reckelycken en preziesen', die twistten over een aantal geloofspunten, hoofdzakelijk verband houdende met de 'predestinatie' oftewel de voorbeschikking. Het waren meningsverschillen die in onze geseclariseerde samenleving nauwelijks nog aanspreken, maar in de zeventiende eeuw bijna tot een complete burgeroorlog hebben geleid.

De leden van de familie Carlier kozen in meerderheid voor de remonstrantse kant en zij volhardden in hun keuze toen deze richting in juli 1617 door het ingrijpen van prins Maurits, althans officieel, buitenspel werd gezet. Zij versagden evenmin toen door een nationale kerkvergadering, de Synode van Dordrecht (1618/19), de remonstrantse leer officieel werd veroordeeld en de voorgangers werden uitgestoten. Overigens heeft deze zelfde synode zich ook intensief beziggehouden met het opstellen van de uitgangspunten voor een nieuwe bijbelvertaling, uitermate belangrijk in een tijd, waarin nog geen sprake was van een algemeen gang-

Afb. 1 De drie opgegraven ovens van Jaques.

bare Nederlandse taal. Voor wat betreft spelling en taalgebruik werd gekozen voor het dialect, dat in de belangrijkste Hollandse steden werd gesproken, gemengd met talrijke Zuid-Nederlandse elementen.

In een stad als Gouda, met een overwegend remonstrantsgezinde magistraat, veranderde in eerste instantie niet veel. Wel werden de openlijke twisten tussen de groepen zodanig hevig, dat gevreesd werd voor ingrijpen door de Prins. In maart 1618 besloot de magistraat dan ook dat de stad voor hem, met behulp van de stedelijke schutterij en aangeworven 'waardgelders', afgesloten diende te worden. Jaques, 25 jaar, en wellicht ook nog zijn vader Arnoult, 53 jaar oud, zullen deel hebben uitgemaakt van genoemde schutterij.

Landelijk namen de gebeurtenissen ook hun loop, Ondanks sterke tegenstand, zelfs uit zijn eigen familiekring, bleef Maurits bij zijn keuze. Langzaam maar zeker dreef hij zijn zin door, het beruchte proces tegen Johan van Oldebarnevelt werd aangespannen, eindigend met diens veroordeling en terechtstelling in mei 1619.

De wet verzet

Ook ten opzichte van weerbarstige stadsbesturen volstond de stadhouder niet met halfslachtige maatregelen. Beginnende met de kleinere

steden maakte Maurits, vergezeld van een sterke troepenmacht, een ronde door de Republiek waarbij hij in alle remonstrants-georiënteerde steden 'de wet verzette'. Ook Gouda, vanouds bekend als een bolwerk van 'reckelijckheid', kwam aan de beurt. Prins Maurits bekommerde zich niet om de opstelling van het Goudse stadsbestuur en trok op 31 oktober 1618 ongehinderd met zijn vendels de stad binnen. Hij dankte de gehele vroedschap af, hoewel aanvankelijk de meeste leden toch nog mochten terugkeren. Na een volgende zuivering, een jaar later, bleven echter slechts achttien van de veertig leden in functie en was de ommezwaai in orthodox-calvinistisch richting een feit.

De gevolgen van deze 'verzetting' kwamen hard aan voor de Goudse remonstranten. Waar zij tot dusverre dominant aanwezig waren geweest en vooral in het stadsbestuur de leidendes posities in handen hadden, werden zij nu in twee fasen van nagenoeg alle invloed beroofd. De St.-Janskerk was hun ontzegd, weerspannige predikanten werden verbannen, het openbaar uitoefenen van hun godsdiensttoefening werd verboden en plotseling bevonden ze zich vanuit een bevoorrechte positie in dezelfde situatie als de sinds 1572 gediscrimineerde rooms-katholieken.

Men legde zich niet zonder meer bij de nieuwe toestand neer, er was sprake van opstootjes, zelfs tot inde St.-Janskerk, er werd met stenen gegooid en reeds vanaf de dag, waarop de St.-

Janskerk overging naar de calvinistische minderheid, trokken de trouw gebleven remonstranten naar plaatsen buiten de stad waar gepreekt werd door de voorgangers van de nieuw opgerichte Remonstrantse Broederschap. Onder deze voorgangers bevond zich de destijds zeer bekende Passchier de Fijne, die 's winters zelfs op het ijs diensten leidde. Bij onraad pleegde hij zich snel op de schaats uit de voeten te maken, hetgeen hem de bijnaam 'ijsvogeltje' opleverde. Hiernaast werden er in particuliere woningen en andere lokaliteiten bijeenkomsten georganiseerd. Aanvankelijk werd hiertegen middels een soort schrikbewind zeer streng opgetreden, later, na het overlijden van prins Maurits, was er landelijk en stedelijk sprake van een zeker gedogingsbeleid. Voorwaarde was wel dat er periodiek aan de baljuw of een andere gezagsdrager ondershands een vast bedrag werd betaald. In Gouda ging het hierbij om vierhonderd gulden per jaar. Reeds in 1629 was de situatie zodanig verbeterd dat er in de Keizerstraat een eigen schuilkerk kon worden gesticht. Deze kerk, geheel vernieuwd in 1870, werd in 1989 gesloopt. Het in 1995 gerenoveerde poortgebouw is bewaard gebleven.

Jaques werd op uiteenlopende manieren met de 'wetsverzetting' door prins Maurits geconfronteerd. Zo zal hij wel vreemd en enigszins angstig hebben gekeken naar de manschappen van de drie bereden vendels van het legertje, dat Maurits in 1618 vergezeld, en dat achter zijn ververij in de Agnietenkapel werd gelegerd. Dit schijnt hem echter niet te hebben weerhouden zich omstreeks dezelfde tijd actief op te stellen bij de wederopstanding van de in de verdrukking geraakte remonstranten. Vrijwel zeker was hij betrokken bij de organisatie van hun reeds vermelde, verboden bijeenkomsten. Een sterke aanwijzing hiervoor vinden wij in het 'Kamerboek' van de burgemeestersvergadering in het verslag van 24 oktober 1619, waar wij lezen dat aan vijf hiervoor ontboden burgers, waaronder Jaques Aernoutzoon Carlier, een oproep van het Hof van Holland was voorgelezen, waarin zij werden gelast zich 'datelicken te vervougen nae den Haghe ende op Vrijdagh eerstcomende' goedts tijds voor den noen aldaer te compareeren voor de Raedtcamer vanden voorschr. Hove'. Later blijkt dat het hierbij inderdaad om verboden bijeenkomsten ging en, gegeven het tijdstip en de gezindheid van Jaques, mogen we als practisch zeker aannemen, dat het vergaderingen van remonstranten betrof. Waarschijnlijk terecht veronderstellende

dat ook bij de Goudse magistraat nog veel remonstrantse sympathie leefde, wendden de vijf opgeroepen zich tot de magistraat om hulp. 'Dese versoucken assisten van de Heren ter saecke van dat sij geroepen zijn voor 't Hoff ende willen bij eede beloven dat zij voortaan gene meer vergaedinghen en zullen toelaeten'.

Het is onduidelijk hoe de zaak verder is afgelopen. Bij onderzoek in het overigens zeer uitgebreide archief van het Hof van Holland bleek, dat juist over deze periode een serie stukken ontbreekt. Al met al schijnen de gevolgen van het incident voor Jaques niet zeer ingrijpend te zijn geweest.

Het overlijden van Hillege

Na deze bewogen periode volgden er voor Jaques en Hillegont twee rustiger jaren. Reeds in de maand februari van het jaar 1622 sloeg het noodlot echter toe en stierf Hillege Gerrits, omstreeks 32 jaar oud, in haar waarschijnlijk achtste kraambd. Op 22 februari stonden familieleden, vrienden en kennissen aan haar graf in de St.-Janskerk.

Jaques bleef achter met zes jonge kinderen. Jaques en Hillege waren in gemeenschap van goederen gehuwd. Onder meer in verband met de gecompliceerde gezinnsamenstelling en de geldende erfrechten moest de uitgebreide en ook wel redelijk kostbare inboedel worden geïnventariseerd. De aan de hand van deze inventarisatie opgemaakte lijst is bewaard gebleven en opgenomen in het notarieel archief van het Goudse Streekarchief. Onder het hoofd 'Kledingstukken' vinden we van Hillege onder meer haar 'Turxe rock', haar 'Paerschen laeckensche rock' en een 'Rootscharrlaechsche borsrock', vrolijk-gekleurde herinneringen aan het kortstondige en zware leven van een zeventiende-eeuwse huisvrouw, die weinig onbezorgde momenten en veel vermoeienis en pijn moet hebben gekend. Jaques moet van haar hebben gehouden, want jaren later herdenkt hij haar door de naam Hillegont te geven aan een van de dochters uit zijn tweede huwelijk.

Van Jaques vinden we op de lijst zijn 'Roumantel'. De eveneens vermelde 'Fluwele muts' zal voorlopig in de kast zijn gebleven. Gelukkig zijn er ook nog twee 'Zwarte honden'. Getuigen bij de inventarisatie waren Gedeon van Heumen, de reeds eerder vermelde blauwverver, en de welbekende Mahieu de Sitter. Mahieu was een zeer goed zakenman die vooruit dacht. Het grote gezin kon niet zonder

moeder, er moest op korte termijn een **vervang-**ster worden gevonden, Opnieuw werd er, in samenspraak met familie en relaties, een **belof-****tevolle** en economisch zeer passende **verbinte-****nis** geregeld. De reeds jaren bevriende families Carlier en De Sitter vonden elkaar in eèn **dub-****bel** verbond. Op de **24stel** juli 1622 hertrouwde weduwnaar Jaques Carlier **met Hester** de Sitter, 'jonghedogter **van** der Goude'. Haar broer Samuel trouwde op dezelfde dag met Catalinty Carlier, een zuster van **Jaques**. De huwelijken werden gesloten voor het gerecht. De **St.-****Janskerk** kwam voor toegewijde remonstranten voor huwelijksluitingen niet meer in **aanmer-****king**. Onmiddellijk na het huwelijk reeds een kleine verrassing. De stadsklerk; belast met bevolkingsregistratie en inning van het '**hoofd-****geld**', meldde zich. De gezinssamenstelling werd zorgvuldig genoteerd. De ambtenaar **raak-****te** echter kennelijk wat ontregeld door de gecompliceerde structuur. Aan Jaques gaf hij een foutieve doopnaam. Hij noteerde Lucas, zeker vreemd in een **tijd waarin** deze naam zeer ongebruikelijk was.

Opnieuw leken er voor Jaques onbezorgde jaren voor de boeg te liggen Een jonge sterke echtgenote met de juiste achtergrond, een gezond gezin, een goedlopend bedrijf. De **uit-****gangspunten** waren gunstig.

De familie De Sitter

Evenals Jaques behoorde **Hester** tot de **derde** in Holland wonende generatie van een **Zuid-****Nederlandse** immigrantenfamilie. Grootvader Jacobus de Sitter, afkomstig **uit** het in 1582 door de soldaten van 'beschermer' **Anjou** geplunderde Hondskoote; was waarschijnlijk omstreeks dit jaar in gezelschap van verwanten en kennissen naar Leiden gevlucht en heeft daar in 1583 het poorterschap verworven. Verscheidene familieleden, waaronder zijn zoon Mahieu, trokken, aangelokt door gunstige voorwaarden, naar Gouda om tezamen met **vak-****genoten** door hun toewijding **en kunde** de **tex-****tielindustrie** aldaar een nieuwe impuls te geven. Mahieu, 'van de Neringe van de Zayen en Greynen', werd Gouds poorter in 1602. Hij woonde van 1603 tot 1612 met echtgenote Jannetje Geerlofs aan de Raam (indertijd Koningstraat), dan aan de Zeugstraat (huidig nr 94) en ten **slotte** van 1616 tot zijn overlijden in 1644 aan de Turfmarkt (nr 43). Beide laatste woningen zijn nog steeds aanwezig en wellicht zelfs nog gedeeltelijk in authentieke staat.

Mahieu was een voortvarend zakenman, hij

werd genoemd als Meester-Saydrapier, één van de 'voornaemste binnen der stede van de Goude', en had een werkplaats waarin 'verscheydene knechten **ende** jongens' doende zijn, terwijl er 'luyden voor hem buyten sijn huys **wercken**, alle wollecammers **ende** spinsters'. Mahieu liet gaandeweg het toezicht over deze nering grotendeels over aan zijn jongste zoon David en handelde zelf in en buiten Gouda in roerend en ook wel op enige schaal in **onroe-****rend** goed. Hij manifesteerde zich hierbij als een vasthoudend zakenman, die ook in latere erfeniszaken met familieleden er zeker voor zorgde, dat hem niet tekort werd gedaan.

Mahieu was niet de enige De Sitter, die via Leiden naar Gouda kwam. Zijn broers Jan en Abraham en zijn zuster Jannetje met hun **nako-****melingen** vormden een zeer uitgebreide familie, waarvan de nazaten tot omstreeks de Napoleontische tijd in Gouda worden genoemd. Het bekendste familielid was Capitein Pieter Thomas de Sitter (ca. 1635-1691), een zeeheld, wiens graf volgens niet geheel betrouwbare bronnen in 1843 nog in de St.-Janskerk **aanwe-****zig** zou zijn geweest.

Het inburgeringsproces

Bij het inburgeringsproces waren, zeker bij de Carliers en hun kennissenkring,' maar waarschijnlijk was dit verschijnsel algemeen, drie generatiegebonden stadia te onderscheiden. De eerste generatie had het zeer moeilijk. Geestelijk en soms ook lichamelijk beschadigd ten **gevolge** van vervolging en vlucht, kwam men aan in een omgeving waar men wel werd gewaardeerd om zijn ijver en geavanceerd **vak-****manschap**, maar waar voor het overige van spontane menselijke acceptatie beslist geen sprake was. Aan een langdurig verblijf werd in de eerste jaren in het geheel nog niet gedacht en zeker indien men vanuit zijn oorspronkelijke woonplaats geen geld of andere bezittingen mee had kunnen nemen en niet over zeer **bij-****zondere** kennis beschikte, moest men onder op de sociale ladder beginnen. Het lukte aan deze eerste' immigranten dan ook zelden om het maatschappelijke peil van hun voorouders te bereiken.

De tweede generatie had het al wat **makkelij-****ker**, men kende de taal, was minder **getraumatise-****erd** en had zich verzoend met de **consequen-****ties** van een permanente vestiging in het nieuwe land. Men probeerde daadwerkelijk te **verhol-****landsen** en was vastbesloten **om mee** te **profite-****ren** van 'welvaart en economische groei, waarbij

men nog steeds niet al te kieskeurig was bij de keuze van werk en werkomstandigheden,

Zelfs voor de derde generatie was vaak de strijd nog niet gestreden. De verworven posities dienden op zijn minst te worden geconsolideerd maar liever nog te worden verbeterd, zeker voordat de reeds hier en daar dreigende economische terugslag toe kon slaan.

Voor de doeleinden van de derde en laatste fase heeft Jaques zich ternauwernood behoeven in te spannen. Hij belandde waarschijnlijk vooral dankzij het 'netwerk' van zijn vader, op betrekkelijk jeugdige leeftijd letterlijk en figuurlijk in een 'gespreid bed'. Als belangrijke, stedelijk gesteunde zwartverver kwam hij haast als vanzelfsprekend in de bovenhelft van de plaatselijke 'middenstand' terecht. Bij zijn functie behoorde een goed-ingerichte werkplaats en een, zeker voor de zeventiende eeuw, zeer grote woning met een ruim erf met opstanden. Dankzij zijn positie, die hij uiteraard wel waar moest maken, volgden gaandeweg ook diverse benoemingen in de van hogerhand opgelegde publiekrechtelijke organisatie van de stedelijke textielnijverheid.

Als gevolg van dit alles was voor Jaques het inburgeringsproces al vroeg voltooid, erkenning en status waren aanwezig. Hij achtte het dan ook, in tegenstelling tot zijn vader Arnoult, niet nodig zijn voornaam te verhollandsen. Het valt overigens op, dat hij, hoewel zeker beter wetend, hierbij een van het gebruikelijke afwijkende spelling hanteerde. Aan de spelling van zijn achternaam, aanvankelijk liet hij deze met een K beginnen, gaf hij later weer een Franse toets. De resterende aanpassingsverkramping overboord zettende, keerde hij terug tot de oorspronkelijke C, aldus de dan reeds meer dan vierhonderd jaar oude originele spelling van zijn geromaniseerde germaanse naam in ere houdende. Anderzijds was hij realistisch genoeg om zijn kinderen Hollandse voornamen te geven.

'Een vuyren kribbichen'

Het welvaartsbeeld, dat we ons bij een in de Gouden Eeuw levende burger voorstellen, klopt goed met de situatie die we bij Jaques aantreffen. Waarschijnlijk heeft hij zelden of nooit echte financiële zorgen gekend. Belangrijk was natuurlijk ook dat hij, of nog waarschijnlijker Jaques en Hester tezamen, hun zaken weloverwogen hebben behartigd en de tekenen des tijds steeds goed hebben verstaan. Zeer belangrijk was natuurlijk de reeds genoemde uitermate

gunstige economische uitgangspositie in het jaar 1622. Over de toenmalige financiële situatie van Jauues **kriegen** wij een goed beeld aan de hand van de op dat moment opgemaakte en hiervoor reeds genoemde inventarislijst. Vanwege de grote lengte (19 bladzijden) is het niet wel doenlijk de gehele inhoud hier weer te geven. Een aantal posten zijn evenwel het vermelden waard, omdat ze een idee geven van de inrichting van de woning en de mate van welstand welke Jaques en zijn gezin toen reeds genoten.

De inventarislijst onderscheidt in de woning vijf ruimten te weten:

- de 'Haertofcamer' met onder meer een bed, dekens, gordijnen, meubelstukken, kledingkasten en een meer dan volledige kenuitrusting in koper, tin, ijzer, hout en aardewerk. Opmerkelijk zijn 'twee copere meerminnen voor de schoorsteen, twee ijseren vorckgens daer men vleys mede uytwint, drie cleyne tafereeltgens met lijsten, een reysmondeline, goutgewichten, een schreyfley met lijsten'.

- de 'Spinder' (een grote kast of ruimte bij de bedstede). Ook in deze ruimte weer kengerei en andere huishoudelijke hulpmiddelen.

- het 'Voorhuys', Opnieuw een overvloed aan huishoudelijke hulpmiddelen. Verder klein meubilair en bijzondere zaken zoals 'vier reysdossen, een reysvorckgen, drie preekstoelen (kinderstoelen?) en een barnsteen stoofgen'.

- de 'Achtercamer'. Deze kamer was kennelijk in gebruik als slaapkamer. We vinden er 'een bedde met hoofd peuluwe' en uitgebreid toebehoren. Ook een 'baeckermath, een kinderbeddeke, een vuyren kribbichen'. Er staan ook nog merkwaardige zaken vermeld, waaronder 'een danckhuysgens bort'.

- de 'Bovensolder'. Ook in de zeventiende eeuw reeds in gebruik voor 'rommelingh' en niet dagelijks benodigde zaken.

De inventarislijst bevat nog andere rubrieken. Zo blijkt er voor 557 gulden en 2 stuiver aan goud- en zilvergeld in huis te zijn. Er was ook een assortiment aan gouden en zilveren sieraden, waaronder met tot de verbeelding sprekende namen zoals: 'een paar silveren kneesen met een schub met silveren beslaegh en een silveren kettingh daarin, een silveren onderriem, een silveren knoop met een silveren kettingh in een tas, een kinder coralen vysgen, een silveren kintclaeter met een kettingh daeraen, twee silveren beeckers een groote met een cleyne, twee

silveren leepels,| een silveren tromp| die aen een beurs hangt en noch een custenbuyl met een silveren kettingh daeraen' .

Werken en sparen

In het decennium, waarin Jaques zijn gunstige uitgangspositie verwierf, verkeerde de Goudse textielindustrie in een bloeiperiode. De voortvarende maatregelen, die omstreeks het jaar 1600 door het stadsbestuur waren genomen, hadden effect gesorteerd. Omstreeks 1620 was de lakindustrie met circa 3000 arbeidskrachten de belangrijkste plaatselijke bedrijfstak geworden. Echter, reeds vanaf dit moment ging het opnieuw bergafwaarts. Kennelijk was men toch niet in staat om de formidabele concurrentie van textielcentrum Leiden te weerstaan. Er was regelmatig sprake van afzetmoeilijkheden en eigenlijk tekende het toekomstige totale verloop van de nering zich reeds af. Het pleitte voor de zakelijke capaciteiten van Jaques en Hester dat zij van deze neergang niet het slachtoffer zijn geworden. Integendeel, er was sprake van een voortdurende vooruitgang. In 1632 kocht Jaques het gehele complex aan de St.-Anthoniestraat, te weten 'de eygen van een huys ende erve met de ververye daarinne staende en gelegen aent Agnietenwater, mitsgaders de schuyt|ende 't erve daer de calandermolen inne staet'. Voor deze aankoop moest geld van de stad worden geleend, een schuld, welke reeds in 1642 geheel blijkt te zijn afgelost. Zelf was Jaques in 1637 in staat om aan zekere heren Loswenne en Delcourt een lening van 1100 gulden te verstrekken.

Jaques wist ook gebruik te maken van de voortdurende steun, die het stadsbestuur bereid was te geven voor het voortbestaan van de bedrijfstak. Zo werd in 1631 het gebouwtje, waarin zich de eigenlijke ververij bevond, geheel gerenoveerd. Toen in 1645 de calandermolen onderdomsgebreken begon te vertonen, wendde hij zich tot de magistraat met het verzoek 'dat de calandermeulen nootsaekelijck sal dienen te werden gerepareert ende dat hij van meeninghe niet en is om t'selve te laeten doen overmits de groote onkosten die daer aen sullen vallen, dat de Heeren van de Goude daertoe ordre souden gelieven te stellen om 't selve te doen repareren tot beneficie van de neringe'. Kennelijk wist Jaques 'de Heeren' te overtuigen, want in 1646 werd na onderzoek en rapportage de subsidie inderdaad toegekend.

Het is waarschijnlijk dat Jaques en Hester als vooruitziende zakenlieden tijdens goede jaren

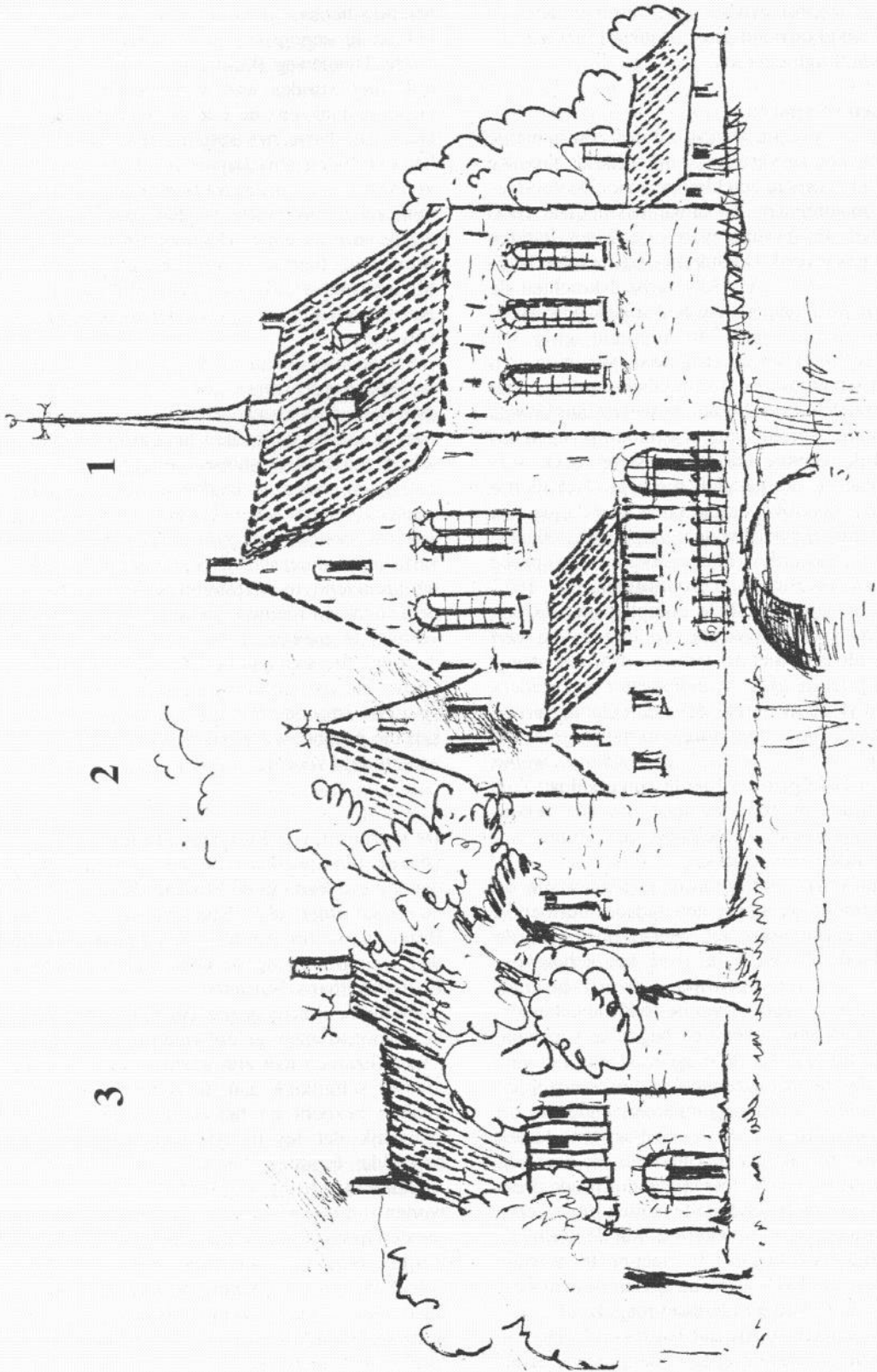
reserves hebben gevormd. Zij hadden hun geld belegd in een groot, te verhuren huis op de Korte Tiendeweg (huidig nr 10/12), terwijl er ook nog sprake was van woningen in de Groenendaal en in het Magdalenaconvent. Daarnaast bezat het echtpaar rentebrieven. Bij het overlijden van Jaques bleek er een totaal vermogen van omstreeks tienduizend gulden te zijn, zeker niet slecht na een reeds meer dan dertig jaar durende terugloop in de branche. Illustratief hierbij is dat een collega-verver, Michiel Felbier, als vroedschapslid toch in een gunstige positie, na zijn dood insolvent bleek te zijn.

Samenvattend kan worden gesteld dat Jaques en Hester naar voren komen als een degelijk ondernemersechtpaar, dat na een voortvarende start te maken krijgt met langdurige economische tegenwind. Desalniettemin hebben zij zich zeer goed weten te handhaven en in redelijke welstand kunnen leven. Dit zal enerzijds te danken zijn geweest aan vlijtige arbeid in de ververij, maar anderzijds door, na het omslagpunt, terughoudend te investeren in een aflopende bedrijfstak en nieuwe, lucratievere beleggingsvormen te zoeken, dit geheel overeenkomstig de trend, die zich aan het einde van de Gouden Eeuw steeds sterker manifesteerde. In dit opzicht vertoonde hun handelen reeds de trekken die beschouwd worden als zijnde kenmerkend te zijn voor de achttiende eeuw.

De verdere levensloop van Jaques

Diverse familieleden vestigden zich in de loop der tijd eveneens in de St.-Anthoniestraat of in de naaste omgeving. Jaques' moeder, Jannetge Braye en zijn broer Jan woonden na het overlijden van Arnoult op de hoek van Kleiweg en Elsmarkt (thans Turfmarkt).

We hebben reeds gezien dat Jaques overtuigd de remonstrantse geloofsrichting was toegeedaan. Tezamen met zijn gezinsleden zal hij de nieuwe schuilkerk aan de Keizerstraat trouw hebben bezocht en het is ook niet onwaarschijnlijk dat hij in het kerkelijk gebeuren bepaalde functies heeft bekleed. De St.-Janskerk werd nog wel betreden voor het bijwonen van begrafenissen. In of nabij deze kerk werden immers nog steeds alle overleden christelijke burgers, ongeacht hun specifieke geloofsrichting, begraven. Vrome katholieken hadden daarbij nog wel de gewoonte een schepje gewijde aarde op de kist van hun overleden familielid te werpen.

1. Agnietenkapel, 2. ververij en 3. woonhuis.

In 1636, na de dood van zijn moeder Jannetje Braye, was Jaques betrokken bij de verkoop van het ouderlijk huis aan de Vogelenzang. Zes jaar later loste Jaques het restant van zijn afbetalingsschuld aan de stad af. Huis, erf en vererfing waren nu zijn onbezwaarde eigendom.

In 1645 en 1646 vroeg Jaques, vanwege het algemeen belang van de lakennering, subsidie van het stadsbestuur voor de dure reparatie van zijn calandermolen. Deze molen was reeds in 1613 door Jan Blom opgericht en zal zeker ouderdomsgebreken hebben vertoond.

Op 10 juli 1653 werd aan Jaques ontslag verleend uit de schutterij, waarschijnlijk wegens het bereiken van de zestigjarige leeftijd. Hij ontving een pensioen van twee stuiver per week. In 1660 kocht Jaques een eigen graf in de St.-Janskerk.

In het jaar 1660 gaat de dan 67-jarige Jaques zich metterdaad voorbereiden op een naderend levenseinde. Blijkens het Grafboek van de St.-Janskerk kocht hij op 9 oktober van genoemd jaar een eigen graf en wel nummer 8 van de 26ste laag (rij) van de oude noordzijde, dichtbij het centrum van de kerk. In januari 1663 was Jaques ernstig ziek, hij realiseerde zich dat het einde nabij was en liet notaris Balbian komen. Deze vond Jaques 'sieck in een stoel bij den viere sittende, doch sijn verstant, reedenen en memorie wel hebbende'. De verdeling van de nalatenschap werd vastgelegd: voor de 'vier naergelaten kinderen van Lijsbeth Jacobs Carlier, sijne overledene voordochter', was er een legaat van 1000 Carolusgulden met 'Expres begeeren dat de vader van sijn voordochters kinderen in geenderley manieren sich sal hebben te bemoeien met sijn testateurs achter te laten boedel, veel min dat hem daertoe eenich acces sal werden verleent ofte opening van dien sal werden gedaen, ende dit alles omme sonderlinge reedenen hem testateur daer toe moverende'.

Voor ieder van de gehuwde 'naerkinderen' Aernout en Hillegont, waren er 250 Carolusgulden, en de nog niet gehuwde kinderen Jannetje, Jacob en Samuel kregen 400 Carolusgulden alsmede een volledige uitzet. 'Wijders heeft hij testateur in de resterende goederen sijnes naer te laten boedels geen van dien uytgesondert tot sijn eenige ende universele erffgenaem genomineert ende geinstituteert, gelijk hij nominerende en instituerende bij desen Hester Matheus de Sitter sijne lieve ende welbeminde huysvrouw'. Adriaen Verrijn en Jochem Ariens Oosterhout, burens en waer-

schijnlijk huisvrienden, waren getuigen. Alles was goed geregeld. Na 39 jaar herhaalde zich de geschiedenis. Evenals indertijd zijn vader was de verzwakte Jaques haast niet meer in staat om te ondertekenen, het lukte hem nog net om een scheefstaande krabbel te produceren.

Begin februari overleed Jaques. Voor de begrafenis in zijn 'eigen graf' moesten 5 gulden en 12 stuivers worden betaald. Voor 5 gulden en 4 stuivers werden de klokken geluid.

NOTEN

1. BRONNEN

Behalve raadpleging van de in noot 1 van de eerste aflevering opgesomde oorspronkelijke en afgeleide bronnen is voor deze aflevering ook nog gebruik gemaakt van het archief der Hervormde Gemeente te Gouda (te weten het Grafboek). Voorts is de volgende literatuur benut:

- Tien jaren uit de Tachtigjarige Oorlog*, door R. Fruin.
Overvloed en onbehagen, door Simon Schama.
Een dorp in de polder, door A. Th. van Deursen.
Met goed fatsoen, door J. J. de Jong.
Mensen van klein vermogen, door A. Th. van Deursen.
De lange weg naar vrijheid, door J. de Rek.
De St.-Janskerk te Gouda, door H.A. van Dolder-de Wit.
Gouda, Beschrijving, 1843, door A.J. van der Aa.
Artikelenreeks betreffende de Goudse geschiedenis, door G. Stichrijvers (*Goudsche Courant* (1954-1966)).

Ook nu werden de transcripties van de oorspronkelijke zeventiende-eeuwse akten grotendeels verzorgd door Harry Carlier en zijzen van de hand van of werden bewerkt door Gerard Pél. Correcties betreffende de Goudse geschiedenis zijn afkomstig van Henny van Dolder-de Wit.